A BÍRÓSÁG ÍTÉLETE (hatodik tanács)

2025. október 9.*

„Előzetes döntéshozatal – Szociálpolitika – 2003/88/EK irányelv – Munkaidő-szervezés – A 2. cikk 1. pontja – A »munkaidő« fogalma – Védett természeti területekre vonatkozó javítási munkák – A munkavállalók egy meghatározott kiindulási pont és a természeti területek közötti utazásának ideje – Ezen utazási idő beszámítása e munkavállalók munkaidejébe”

A C-110/24. sz. ügyben,

az EUMSZ 267. cikk alapján benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában, amelyet a Tribunal Superior de Justicia de la Comunidad Valenciana (a valenciai autonóm közösség felsőbírósága, Spanyolország) a Bírósághoz 2024. február 9-én érkezett, 2024. január 24-i határozatával terjesztett elő

a **Sindicat de Treballadores i Treballadors de les Administracions i els Serveis Públics (STAS-IV)**

és

a **Valenciana d’Estratègies i Recursos per a la Sostenibilitat Ambiental SA (VAERSA)**

között,

a **Commisions Obreres del País Valencià (CCOO-PV)**,

a **Confederació General del Treball del País Valencià i Múrcia** – (**CGT-PV**),

az **Unión General de Trabajadores del País Valenciano** – (**UGT-PV**),

a **Sindicato Intercomarcal de Trabajadores de Castellón (SIT)**,

az **Unión Sindical Obrera de la Comunidad Valenciana (USO)**,

a **Colectivo de Personal Administrativo y Técnico de VAERSA (CPAT VAERSA)**

részvételével folyamatban lévő eljárásban,

A BÍRÓSÁG (hatodik tanács),

tagjai: I. Ziemele tanácselnök (előadó), A. Kumin és S. Gervasoni bírák,

* Az eljárás nyelve: spanyol.

főtanácsnok: J. Richard de la Tour,

hivatalvezető: A. Calot Escobar,

tekintettel az írásbeli szakaszra,

figyelembe véve a következők által előterjesztett észrevételeket:

– a Valenciana d'Estratègies i Recursos per a la Sostenibilitat Ambiental SA (VAERSA) képviseletében Mª. T. Lleó Alonso és I. Sánchez Lázaro letradas,

– a Commisions Obreres del País Valencià (CCOO-PV) képviseletében A. M. García Mateu abogada,

– a spanyol kormány képviseletében M. Morales Puerta, meghatalmazotti minőségben,

– az Európai Bizottság képviseletében I. Galindo Martín és D. Recchia, meghatalmazotti minőségben,

tekintettel a főtanácsnok meghallgatását követően hozott határozatra, miszerint az ügy elbírálására a főtanácsnok indítványa nélkül kerül sor,

meghozta a következő

Ítéletet

1 A jelen előzetes döntéshozatal iránti kérelem a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 2003. november 4-i 2003/88/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL 2003. L 299., 9. o.; magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 4. kötet, 381. o.; helyesbítés: HL 2020. L 92., 22. o.) 2. cikkének értelmezésére vonatkozik.

2 E kérelmet a Sindicat de Treballadores i Treballadors de les Administracions i els Serveis Públics (STAS-IV) és a Valenciana d'Estratègies i Recursos per a la Sostenibilitat Ambiental SA (VAERSA) között folyamatban lévő jogvita keretében terjesztették elő, amelynek tárgya a biológiai sokféleséggel foglalkozó munkavállalóknak a munkanapjuk kezdetén és végén történő utazásához szükséges idő e munkavállalók munkaidejébe való beszámítása.

Jogi háttér

Az uniós jog

3 A 2003/88 irányelvnek „Az irányelv célja és hatálya” című 1. cikke értelmében:

„(1) Ez az irányelv a minimális biztonsági és egészségvédelmi követelményeket állapítja meg a munkaidő megszervezése tekintetében.

(2) Ezt az irányelvet kell alkalmazni:

a) a napi és a heti pihenőidő és az éves szabadság minimális időtartama, a szünetek és a maximális heti munkaidő esetében; és

b) az éjszakai munka, a váltott műszakban végzett munka és a munkaritmus bizonyos szempontjainak esetében.

(3) Ezen irányelv 14., 17., 18. és 19. cikkének sérelme nélkül ezt az irányelvet kell alkalmazni a [munkavállalók munkahelyi biztonságának és egészségvédelmének javítását ösztönző intézkedések bevezetéséről szóló, 1989. június 12-i 89/391/EGK tanácsi irányelv (HL 1989. L 183., 1. o.; magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 1. kötet, 349. o.)] 2. cikke szerinti valamennyi köz- és magántevékenységi ágazatban.

[…]”

4 Ezen irányelv „Meghatározások” című 2. cikke az 1. és 2. pontjában a következőket írja elő:

„Ennek az irányelvnek az alkalmazásában:

1. munkaidő: az az időtartam, amely alatt a munkavállaló dolgozik, a munkáltató rendelkezésére áll, és tevékenységét vagy feladatát végzi a nemzeti jogszabályoknak és/vagy gyakorlatnak megfelelően;

2. pihenőidő: az az időtartam, amely nem minősül munkaidőnek”.

A spanyol jog

5 A Ley del Estatuto de los Trabajadores (a munkavállalók jogállásáról szóló törvény) 2015. október 23-i Real Decreto legislativo 2/2015, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley del Estatuto de los Trabajadores (a munkavállalók jogállásáról szóló törvény egységes szerkezetbe foglalt szövegének elfogadásáról szóló 2/2015. sz. királyi törvényerejű rendelet; a BOE 2015. október 24-i 255. száma, 100224. o.) szerinti változatának a „Munkaidő” című 34. cikke az (1), (3) és (5) bekezdésében a következőképpen rendelkezik:

„(1) A munkanap időtartamát a kollektív szerződések vagy a munkaszerződések határozzák meg.

A rendes munkaidő maximális időtartama egy év átlagában heti 40, ténylegesen teljesített munkaóra.

[…]

(3) A munkanap vége és a következő munkanap kezdete között legalább 12 órának kell eltelnie.

A ténylegesen teljesített rendes munkaórák száma nem haladhatja meg a napi kilenc órát, kivéve ha kollektív szerződés vagy annak hiányában a munkáltató és a munkavállalók képviselői között létrejött megállapodás eltérő napi munkaidő-beosztást állapít meg a munkaidők közötti szünet tiszteletben tartása mellett.

[…]

(5) A munkaidő kiszámítása oly módon történik, hogy a munkavállaló a munkanap kezdetekor és annak végén a munkahelyén tartózkodik.”

Az alapeljárás és az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés

6 A VAERSA részvénytársaság, amelynek tőkéjében a Generalitat Valenciana (Valencia autonóm közösség kormányzata, Spanyolország) többségi részesedéssel rendelkezik, a Natura 2000 európai ökológiai hálózat természeti területeinek javítását célzó közberuházások végrehajtásával megbízott közvállalkozás. E célból a VAERSA a Valenciai Közösség egész területén található természeti területeken tevékenykedik tizenöt, egyenként négy személyből álló brigáddal, amelyek tevékenysége előre meghatározott földrajzi területekre oszlik, azaz konkrétan hat brigád van a Provincia de Valenciában (Valencia tartomány, Spanyolország), négy brigád a Provincia de Alicantéban (Alicante tartomány, Spanyolország) és öt brigád a Provincia de Castellónban (Castellón tartomány, Spanyolország).

7 Az e brigádokba beosztott, biológiai sokféleséggel foglalkozó munkavállalók „Natura 2000 hálózattal foglalkozó munkavállalók” néven nyújtják szolgáltatásaikat a természetes mikrorezervátumokban. E munkavállalók a VAERSA tulajdonában álló járművekkel utaznak e mikrorezervátumokba, és e járművekkel egy kiindulási pontról, az ún. „bázisról” indulnak. A „bázisok” minden egyes brigád esetében egy természeti területen található referenciatelepülésen kijelölt helyek, ahol az említett munkavállalók a munkájukat végzik.

8 A VAERSA tartományi szintű művezetőkkel is rendelkezik. A művezetőket havonta a WhatsApp online kommunikációs alkalmazáson keresztül küldött üzenetben tájékoztatják a havi ütemtervről – tartomány, brigád és konkrét munkanap szerinti bontásban –, feltüntetve a telephelyek pontos helyét, az egyes brigádok által elvégzendő munkákat és egyéb műszaki szempontokat.

9 A munkavállalók egyénileg utaznak a lakóhelyükről a bázisra, ahová reggel 8.00 óráig kell megérkezniük. A bázisra való megérkezést követően a VAERSA járművet bocsát a rendelkezésükre, amelyben a munkálatok elvégzéséhez szükséges anyagok találhatók. A bázisról a VAERSA munkavállalója által vezetett e járművel jutnak el az érintett telephelyre. 15.00 órakor az e telephelyen végzett munka befejeződik, és az említett járművel a bázisra szállítják a munkavállalókat. A bázisról egyénileg jutnak el a lakóhelyükre.

10 Bár a biológiai sokféleséggel foglalkozó munkavállalók egyéni munkaszerződései értelmében a bázisról az érintett mikrorezervátumban lévő telephelyre történő napi oda-vissza utazás ideje nem számít tényleges munkaidőnek, a VAERSA a gyakorlatban ilyenként számolja el e munkavállalók napi utazási idejét a bázisról e telephelyig. E társaság azonban nem számolja el az említett telephely és a bázis között a munkanap végén megtett visszautat.

11 A Tribunal Superior de Justicia de la Comunidad Valenciana (a valenciai autonóm közösség felsőbírósága, Spanyolország), amelyhez a STAS-IV kollektív keresetet nyújtott be a VAERSA ellen, és amely a kérdést előterjesztő bíróság, jelzi, hogy az alapeljárásban részt vevő felek nem vitatják az e jogvita alapjául szolgáló tényállást. E bíróság szerint ugyanakkor lényegében az a kérdés merül fel, hogy a biológiai sokféleséggel foglalkozó munkavállalók esetében a

mikrorezervátumból – ahol az érintett munkákat végzik – a VAERSA által létrehozott bázisig megtett visszaút idejét a 2003/88 irányelv 2. cikkének 1. pontja értelmében vett „munkaidőként” kell-e elszámolni.

12 A kérdést előterjesztő bíróság jelzi, hogy a 2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet (C-266/14, EU:C:2015:578) alapján a Tribunal Supremo (legfelsőbb bíróság, Spanyolország) a 2020. július 7-i 605/2020. sz. ítéletében úgy ítélte meg, hogy a felvonók beszerelésére, karbantartására és javítására irányuló szolgáltatásokat nyújtó vállalkozás esetében az érintett munkavállalóknak a lakóhelyükről az ügyfelek lakóhelyére történő utazásának idejét munkaidőnek kell tekinteni. E bíróság indoklása szerint ugyanis „ha az ügyfél lakóhelyére történő utazás elengedhetetlen a vállalkozás tevékenységének végzéséhez, amely vállalkozás nem tudna felvonókat beszerelni, karbantartani vagy javítani, ha nem küldené a munkavállalóit a szükséges anyagokkal és szerszámokkal együtt az ügyfelek lakóhelyére, ami következésképpen kihatással van e szolgáltatások elszámolására, nyilvánvaló, hogy az ilyen utazásokat munkaidőnek kell tekinteni”.

13 Ugyanilyen értelmű a Tribunal Supremo (legfelsőbb bíróság) 2021. június 9-i 617/2021. sz. ítélete, amely az ipari gépeken karbantartási munkákat végző munkavállalók utazásaira vonatkozik.

14 A kérdést előterjesztő bíróság azonban a Tribunal Supremo (legfelsőbb bíróság) ítélkezési gyakorlatában fennálló eltérésekre is utal. A Tribunal Supremo (legfelsőbb bíróság) a 2019. november 19-i 784/2019. sz. ítéletében ugyanis megtagadta, hogy munkaidőnek tekintse a tűzoltók által valamely repülőtéren a műszaki blokkból – ahol akkor dolgoznak, ha nem bevetésen vannak – arra a helyre való utazás idejét, ahol a kollégáikat váltják. A Tribunal Supremo (legfelsőbb bíróság) ezt az álláspontot azzal indokolta, hogy „az úgynevezett műszaki blokkból a repülőgépek mentési és a tűz elleni védekezés állomására való átvonulás ideje alatt [az érintett munkavállaló] ténylegesen nem áll a munkáltató rendelkezésére, hanem a vállalati öltözőből a munkahelyre való átvonuláshoz hasonló előkészítő feladatot végez. Az a tény, hogy biztonsági okokból először a műszaki blokkba kell belépni, és mágneses belépőkártyát kell használni, nem jelenti azt, hogy a munkaidő megkezdődött volna. Ezen idő alatt a munkavállalónak nem kell személyesen munkát végeznie, és nem bízható meg semmilyen feladattal, mivel a termelőtevékenysége körén kívül tartózkodik”.

15 Ezenkívül a kérdést előterjesztő bíróság megjegyzi, hogy a múltban ő maga is egymásnak ellentmondó megoldásokra jutott két olyan ügyben, amelyek két, biológiai sokféleséggel foglalkozó munkavállaló által a VAERSA-val szemben a bázis és az érintett mikrorezervátumok közötti utazásaik figyelembevétele tárgyában benyújtott egyéni keresetekre vonatkoztak, miközben ezen ügyek elbírálása során a Bíróság ugyanazon ítélkezési gyakorlatára támaszkodott.

16 Így a 2021. szeptember 21-i 2696/2021. sz. ítéletben a kérdést előterjesztő bíróság azzal az indokkal tagadta meg, hogy a munkavállalók által a bázis és az érintett mikrorezervátumok között megtett utazások munkaidőnek minősüljenek, hogy ezen utazások során e munkavállalók nem álltak a munkáltatójuk rendelkezésére, és nem képesek a feladataik ellátására. A 2021. december 3-i 3555/2021. sz. ítéletben azonban e bíróság úgy ítélte meg, hogy az említett utazások munkaidőnek minősülnek.

17 E tekintetben a kérdést előterjesztő bíróság azzal kapcsolatos kétségei, hogy az ilyen utazások a 2003/88 irányelv 2. cikkének 1. pontja értelmében vett munkaidőnek minősülnek-e, abból erednek, hogy még ha igaz is, hogy a biológiai sokféleséggel foglalkozó munkavállalók az érintett

telephelyről a bázisra történő utazás során nem végzik a munkájukat, nem is rendelkezhetnek szabadon az idejükkel, mivel az utazásra a munkáltatójuk járművével kerül sor előre meghatározott időben és az e munkáltató által meghatározott menetrend szerint.

18 E körülmények között a Tribunal Superior de Justicia de la Comunidad Valenciana (a valenciai autonóm közösség felsőbírósága) úgy határozott, hogy az eljárást felfüggeszti, és előzetes döntéshozatal céljából a következő kérdést terjeszti a Bíróság elé:

„Úgy kell-e értelmezni a [2003/88] irányelv 2. cikkét, hogy a munkavállalók által a munkanap elején és végén a bázisról a mikrorezervátumba vagy a munkavégzésük helyét jelentő telephelyre, majd onnan a bázisra történő utazás során a vállalkozás járművén eltöltött idő az [ezen] irányelv 2. cikke értelmében vett »munkaidőnek« minősül?”

Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdésről

19 Kérdésével az előterjesztő bíróság lényegében arra vár választ, hogy a 2003/88 irányelv 2. cikkének 1. pontját úgy kell-e értelmezni, hogy a munkavállalók által együttesen, a munkáltatójuk által meghatározott időpontban és a munkáltató járművével annak érdekében teljesítendő oda- és visszaútra fordított időt, hogy az e munkáltató által meghatározott konkrét helyről az e munkavállalók és az említett munkáltató által kötött munkaszerződésben előírt jellemző szolgáltatás teljesítésének a helyére utazzanak, az e rendelkezés értelmében vett „munkaidőnek” kell tekinteni.

20 Ami a 2003/88 irányelv 2. cikke 1. pontjának szövegét illeti, e rendelkezés meghatározása szerint a „munkaidő” „az az időtartam, amely alatt a munkavállaló dolgozik, a munkáltató rendelkezésére áll, és tevékenységét vagy feladatát végzi a nemzeti jogszabályoknak és/vagy gyakorlatnak megfelelően”. Ezen irányelv 2. cikkének 2. pontjában azonban a „pihenőidő” fogalmát úgy határozták meg, mint „az az időtartam, amely nem minősül munkaidőnek”.

21 Egyébiránt a Bíróság megállapította, hogy a 2003/88 irányelv nem rendelkezik a munkaidő és pihenőidő közötti közbenső kategóriáról, tekintve, hogy e két fogalom kölcsönösen kizárja egymást (lásd ebben az értelemben: 2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet, C-266/14, EU:C:2015:578, 25. és 26. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

22 E tekintetben a Bíróság ítélkezési gyakorlatából kitűnik, hogy a „munkaidő” és a „pihenőidő” 2003/88 irányelv értelmében vett fogalma uniós jogi fogalmak, amelyeket objektív jellemzők alapján kell meghatározni ezen irányelv rendszerének és céljának figyelembevételével, amely minimumkövetelmények bevezetésével a munkavállalók élet- és munkakörülményeinek javítására irányul. Csak egy ilyen önálló értelmezés biztosíthatja ugyanis az említett irányelv hatékony érvényesülését, valamint e fogalmak egységes alkalmazását valamennyi tagállamban (2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet, C-266/14, EU:C:2015:578, 27. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

23 Végül emlékeztetni kell arra, hogy ugyanezen irányelv 2. cikke nem szerepel az irányelv azon rendelkezései között, amelyektől el lehet térni (2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet, C-266/14, EU:C:2015:578, 28. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

24 Így a feltett kérdés megválaszolása érdekében meg kell vizsgálni, hogy olyan helyzetben, mint amilyenről az alapügyben szó van, a „munkaidő” fogalmának a jelen ítélet 20. pontjában felidézett alkotóelemei fennállnak-e a munkavállalóknak a munkáltatójuk járművével a munkáltató által meghatározott kiindulási pont és azon természeti területek között történő utazásának idejét illetően, ahol e munkavállalók a munkájukat végzik, következésképpen pedig azt, hogy ezt az időt a 2003/88 irányelv 2. cikkének 1. pontja értelmében vett „munkaidőnek” kell-e tekinteni.

25 A „munkaidő” fogalmának első alkotóelemét illetően, amely szerint a munkavállalónak a tevékenységeit vagy feladatait kell végeznie, a Bíróság már kimondta, hogy a munkavállalókat úgy kell tekinteni, hogy a lakóhelyük és ügyfeleik közötti utazás ideje alatt a tevékenységüket vagy feladataikat végzik, mivel az ilyen utazások e munkavállalók technikai szolgáltatásainak az ezen ügyfeleknél történő teljesítéséhez szükséges eszközök. Ilyen feltételek mellett az ilyen helyzetben lévő munkavállalókat úgy kell tekinteni, hogy azok tevékenységeiket vagy feladataikat végzik az ezen utazással töltött idő alatt (lásd ebben az értelemben: 2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet, C-266/14, EU:C:2015:578, 32. és 34. pont).

26 A jelen ügyben a Bíróság rendelkezésére álló iratokból kitűnik, hogy az érintett munkavállalók feladataikat a Valenciai Közösség egész területén található természeti területeken végzik, konkrétan különböző természetes mikrorezervátumokban. A lakóhelyükről nem közvetlenül utaznak a számukra kijelölt telephelyre, hanem egy adott időpontban meg kell jelenniük a VAERSA által meghatározott kiindulási ponton. E kiindulási pontról, az ún. „bázisról” a csapatuk többi tagjával együtt a VAERSA egyik munkavállalója által vezetett, a VAERSA járművével kell utazniuk, amely járművel az érintett munkák elvégzéséhez szükséges anyagokat is szállítják. Miután befejezik a munkát, e munkavállalókat e járművel e telephelyről a bázisra szállítják, ahonnan egyénileg jutnak el a lakóhelyükre. Ezenkívül az előzetes döntéshozatalra utaló határozatból kitűnik, hogy a kijelölt művezetőket minden hónapban tájékoztatják többek között az említett telephelyek pontos helyéről.

27 A kérdést előterjesztő bíróság által elvégzendő vizsgálatra is figyelemmel ebből az következik, hogy a biológiai sokféleséggel foglalkozó érintett munkavállalók utazására vonatkozó részletes szabályokat a munkáltatójuk írja elő, aki többek között meghatározza az ezen utazás során használt közlekedési eszközt, az utazás kiinduló és érkezési pontját, ezen utazás indulási idejét, valamint a célállomást, azaz a telephelyet. Következésképpen e munkavállalóknak nincs állandó és szokásos munkavégzési helye. Az e munkáltatóval kötött munkaszerződésben előírt szolgáltatások nyújtása céljából szükségszerűen utazniuk kell, betartva a munkáltató által az utazások vonatkozásában előírt részletes szabályokat.

28 E körülmények között az ilyen utazásokat úgy kell tekinteni, mint amelyek elválaszthatatlanul kapcsolódnak a biológiai sokféleséggel foglalkozó munkavállalói minőségükhöz, és így azok a tevékenységük gyakorlásában rejlők. Következésképpen az olyan helyzetben lévő munkavállalókat, mint amilyenről az alapügyben szó van, úgy kell tekinteni, mint akik a munkanap elején és végén a munkáltatójuk által meghatározott helyről a munkavégzés helye szerinti telephelyre és onnan e meghatározott helyre történő utazással töltött idő alatt a tevékenységüket vagy feladataikat végzik.

29 A 2003/88 irányelv 2. cikkének 1. pontja értelmében vett „munkaidő” fogalmának második alkotóelemét illetően, amely szerint a munkavállalónak ezen idő alatt a munkáltató rendelkezésére kell állnia, a Bíróság megállapította, hogy a meghatározó tényező az a tény, hogy a munkavállaló köteles fizikailag jelen lenni a munkáltató által meghatározott helyen, és ott ez

utóbbi rendelkezésére állni, hogy szükség esetén azonnal képes legyen megfelelő szolgáltatások nyújtására (2015. szeptember 10-i ítélet, Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras, C-266/14, EU:C:2015:578, 35. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

30 Ezért ahhoz, hogy valamely munkavállalót úgy lehessen tekinteni, hogy a munkáltatója rendelkezésére áll, e munkavállalónak olyan helyzetben kell lennie, amelyben jogilag köteles munkáltatója utasításait teljesíteni, és számára a tevékenységét gyakorolni (2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet, C-266/14, EU:C:2015:578, 36. pont).

31 Ellenben a Bíróság ítélkezési gyakorlatából kitűnik, hogy a munkavállalók azon lehetősége, hogy jelentősebb kötöttségek nélkül osszák be az idejüket, valamint a magánügyeikkel foglalkozzanak, azt tanúsító tényező, hogy a figyelembe vett időszak nem minősül a 2003/88 irányelv értelmében vett munkaidőnek (2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet, C-266/14, EU:C:2015:578, 37. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

32 A jelen ügyben az előzetes döntéshozatal iránti kérelemből kitűnik, hogy a bázisról a szóban forgó munkaszerződésben előírt jellemző szolgáltatás teljesítésének helyére, és fordítva, e helyről a bázisig történő utazásaik során az érintett munkavállalók kötelesek munkáltatójuk utasításait követni. Ugyanis ez a munkáltató az, aki arra kötelezi a személyi állományát, hogy egy meghatározott időpontban az említett munkáltató által meghatározott helyen lévő bázison legyen annak érdekében, hogy az ugyanazon munkáltató munkavállalója által vezetett, e munkáltató járművében az említett helyig együtt utazzon.

33 A kérdést előterjesztő bíróság által elvégzendő vizsgálatra is figyelemmel meg kell tehát állapítani, hogy az említett munkavállalóknak az utazás szükséges ideje alatt – amely leggyakrabban nem rövidíthető le – nincs lehetőségük arra, hogy szabadon rendelkezzenek idejükkel, valamint a magánügyeikkel foglalkozzanak, következésképpen pedig a munkáltatóik rendelkezésére állnak (lásd ebben az értelemben: 2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet, C-266/14, EU:C:2015:578, 39. pont).

34 Következésképpen az említett utazások során úgy kell tekinteni, hogy e munkavállalók a munkáltatójuk rendelkezésére állnak, így a 2003/88 irányelv 2. cikkének 1. pontja értelmében vett „munkaidő” fogalmának második alkotóeleme a jelen ügyben fennáll.

35 Végezetül, ami e fogalom harmadik alkotóelemét illeti, amely szerint a munkavállalónak a figyelembe vett időszakban dolgoznia kell, a Bíróság megállapította, hogy amennyiben a munkavállaló, aki már nem rendelkezik állandó munkavégzési hellyel, az ügyfélhez vagy az ügyféltől teljesített utazás során a feladatait végzi, e munkavállalót szintén úgy kell tekinteni, hogy ezen utazás alatt dolgozik. Ugyanis, amennyiben az utazások az állandó vagy szokásos munkavégzési hellyel nem rendelkező munkavállalói minőség velejárói, az ilyen munkavállalók munkavégzési helye nem korlátozható e munkavállalóknak a munkáltatójuk ügyfeleinél való fizikai munkavégzésének helyeire (2015. szeptember 10-i Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras ítélet, C-266/14, EU:C:2015:578, 43. pont).

36 A jelen ügyben – a kérdést előterjesztő bíróság által elvégzendő vizsgálatra is figyelemmel, és amint az a jelen ítélet 27. és 28. pontjából következik – az érintett munkavállalókat a bázisról az érintett telephelyig, valamint onnan a bázisra történő utazásaik során úgy kell tekinteni, mint akik nem rendelkeznek állandó munkavégzési hellyel, és mint akik tevékenységüket vagy feladataikat végzik.

37 A fentiekből következik, hogy ezen utazások során e munkavállalókat úgy kell tekinteni, mint akik dolgoznak, így a jelen ügyben a 2003/88 irányelv 2. cikkének 1. pontja értelmében vett „munkaidő” fogalmának harmadik alkotóeleme is teljesül.

38 A fenti megfontolások összességére tekintettel a feltett kérdésre azt a választ kell adni, hogy a 2003/88 irányelv 2. cikkének 1. pontját úgy kell értelmezni, hogy a munkavállalók által együttesen, a munkáltatójuk által meghatározott időpontban és a munkáltató járművével annak érdekében teljesítendő oda- és visszaútra fordított időt, hogy az e munkáltató által meghatározott konkrét helyről az e munkavállalók és az említett munkáltató által kötött munkaszerződésben előírt jellemző szolgáltatás teljesítésének a helyére utazzanak, az e rendelkezés értelmében vett „munkaidőnek” kell tekinteni.

A költségekről

39 Mivel ez az eljárás az alapeljárásban részt vevő felek számára a kérdést előterjesztő bíróság előtt folyamatban lévő eljárás egy szakaszát képezi, ez a bíróság dönt a költségekről. Az észrevételeknek a Bíróság elé terjesztésével kapcsolatban felmerült költségek, az említett felek költségeinek kivételével, nem téríthetők meg.

A fenti indokok alapján a Bíróság (hatodik tanács) a következőképpen határozott:

A munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 2003. november 4-i 2003/88/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 2. cikkének 1. pontját

a következőképpen kell értelmezni:

a munkavállalók által együttesen, a munkáltatójuk által meghatározott időpontban és a munkáltató járművével annak érdekében teljesítendő oda- és visszaútra fordított időt, hogy az e munkáltató által meghatározott konkrét helyről az e munkavállalók és az említett munkáltató által kötött munkaszerződésben előírt jellemző szolgáltatás teljesítésének a helyére utazzanak, az e rendelkezés értelmében vett „munkaidőnek” kell tekinteni.

Aláírások